

МАҚОЛЛАРДА ҲАРАКАТГА УНДОВЧИ НУТҚИЙ АКТЛАРНИНГ

АҲАМИЯТИ (Япон тили мисолида)

Ачилова Озода Фарходовна

СамДЧТИ (PhD)

Аннотация

Ушбу тезисда япон халқ мақоллари мисолида ҳаракатга ундовчи нутқий актларнинг ўрни ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, япон мулоқот матнида қўлланиладиган япон тилига хос махсус қоидалар ҳамда талабаларнинг тил билиш даражасини шакллантириш ва ривожлантириш учун муҳим саналган грамматик конструкциялар ҳамда суффикслар ҳақида тўхтаб ўтилган.

Калит сўзлар: мақол, қўшимча, тақиқ, ижозат, паремия, бирликлар.

Япон тилидаги мақоллар ўқилишига кўра содда, маъно жиҳатидан эса улкан фалсафий маънони англатувчи хусусиятга эгадир. Бундай халқона мақол ва маталлар - япон халқининг яшаш фалсафаси, маънавий тамойил ва қоидаларини акс эттиришда муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Япон тилида тасдиқ ва инкор шаклдаги жумлалар умумлашмасидан ташкил топган мақоллар кенг тарқалган бўлиб, уларнинг коммуникатив вазифаси панд-насихат, ибрат ва ахлоқий кўрсатма кабиларни грамматик воситалар ёрдамида воқелантиришдан иборатдир.

Дарҳақиқат, бундай вазифаларга эга бўлган паремиялар япон тилида бир вақтнинг ўзида ҳам пермиссив ҳам прохибитив оҳангдаги императив шаклларни ҳосил қилувчи қурилмалар ёрдамида воқеланишини кузатиш мумкин. Масалан, қуйидаги мисолларни таҳлил қилиб кўрамиз:

子に過ぎたる宝なし。(ミニことわざ辞典、1993:157). Фарзанддан ортиқ хазина йўқ.

Изоҳ: Фарзанддан зиёд хазинани қидирма! Уни асра.

その国に入ればその俗に従う。(222 б) Бир юртга кирдингми, у ернинг тартибига амал қил. Изоҳ: Ўз қоида ва талабингни унут ва ўзга жойга кўник.

Эслатиш жоизки, тақиқни ифодаловчи хусусиятга эга бўлган қурилмалардан ташкил топган мақоллар, жанр хусусиятига кўра лексикографик манбаларда қайд этилган.

Япон тилида мулоқот жараёнида бундай тақиқни ифодаловчи қурилмаларни қуйидагича изоҳлашимиз мумкин.

I - гурух феъллари		II - гурух феъллари		III - гурух феъллари	
禁止	命令・許可	禁止	命令・許可	禁止	命令・許可
書くな	書け	食べるな	食べろ	来るな	来い
急ぐな	急げ	寝るな	寝ろ	するな	しろ
飲むな	飲め	起きるな	起きろ		
呼ぶな	呼べ	借りるな	借りろ		
帰るな	帰れ	見るな	見ろ		
立つな	立て	下げるな	下げろ		
出すな	出せ	出るな	出ろ		

Бу каби тақик ва ижозатни ифодаловчи қурилмаларни қўлаб келтириш мумкин ва уларнинг аксарияти кундалик мулоқот матнида кенг қўлланилади. Аммо «ず、な» қўшимчалари ҳам кундалик мулоқот жараёнида, ҳам паремияларда қўлланилса, «ぬ» тақик қўшимчаси фақат мақоллар ва ҳикматли сўзларда қўлланилиши кенг тарқалгандир.

Масалан, кундалик мулоқот жараёнида инкор ва тақикни ифодаловчи «ない» қўшимчаси қуйидаги мисоллар орқали турлича маъно ифодасига эга эканлигини кузатиш мумкин:

自分を痛めることはない。 Ўзингга азоб беришга ҳолат йўқ! (тақик).

(桐野夏生「顔に降りかかる雨」, 1999年:121).

彼は見つかりません。 У топилмади. (дарак гап маъносида). (210 б.).

Изоҳ: Кимнингдир бор ёки йўқ бўлиши аҳамиятга эга эмас.

Одатда, паремияларда нутқ интенцияси суҳбатдошни ҳаракат ижросини таъминлашга ёки уни бажаришни тақиклашга ундашга йўналтирилган бўлса, у бевосита “буйруқ” эмас, балки императив гаплардан фойдаланиш одобига амал қилинган ҳолда ошкора ёки яширин тарзда ижро этилиши талаб қилинади. Бу япон халқининг ўзига хос менталитети асосида шаклланган мулоқот маданияти бўлиб, суҳбатдошнинг кайфиятига салбий таъсир кўрсатиш, унга руҳан ёки қалб “жароҳат” етказиб қўйиш хавфидан ҳимояланиш воситасидир. Масалан:

自画自賛。 Ўзини мақташ. (暮らしの中のことわざ辞典、第3版: 210).

Изоҳ: Ўзингни мақтама. Сени мақташ учун бошқаларга изн бер.

Буйруқнинг иллокутив куч таъсири кўлами асосида япон тилидаги паремияларни уч гуруҳга бўлиб таснифлаш мумкин:

1. Мажбуриятни ифодаловчи паремиялар;
2. Панд-насихат ва ўғит мазмунидаги паремиялар;
3. Ўхшатиш ва қиёслаш мазмунидаги паремиялар.

Биринчи гуруҳ, яъни мажбуриятни ифодаловчи паремиялар суҳбатдошни бевосита маълум бир ҳаракат ижросини таъминлашга ундайди ва бу ҳолатда нутқ мазмуни прохибитив ёки пермиссив оҳангда ифодаланиши мумкин. Бундай мазмунни ифодалаётган мақолларга мисоллар келтирамиз:

若木に腰掛けぬ。(231 б.) Ниҳолга суянма. Изоҳ: Заифларга зулм қилма.

柳で暮らせ。(496 б.) Мажнунтолдек яша. Изоҳ: Мажнунтол шамол оқимиға мос ҳолда ҳаракатлангани учун шохлари синмайди. Яъни оқимга қарши ҳаракатланма.

Иккинчи гуруҳ, яъни панд-насихат ва ўғит мазмунидаги паремиялар суҳбатдошни бевосита маълум бир ҳаракат ижросини таъминлашга мажбур қилмайди ва бунга амал қилиш тингловчи ихтиёрида бўлади. Шу сабабдан, бундай мазмундаги паремиялар мулоқот мазмунидан келиб чиққан ҳолда, панд-насихат, маслаҳат ёки ўғит сифатида қабул қилинади.

事が延びれば尾ひれがつく。(156 б.) Турган нарса кўпайиб бораверади.

Изоҳ: Йўлингда ҳалақит берадиган нарсани вақтида олиб ташлаганинг маъқул, акс ҳолда у катталашиб кетади.

言葉は立ち居をあらわす。(156 б) Гап - ҳаммасини маълум қилади. Изоҳ: Гапирган гапинг ким эканлигини кўрсатади, эътиборли бўлганинг маъқул.

Учинчи гуруҳга оид ўхшатиш ва қиёслаш мазмунидаги паремиялар таркибида императив феъл шакллари мавжуд бўлмаса-да, кишига маълум бир маънода насихат бериш мақсади воқеланади. Бундай паремиялар, асосан, жамиятда кишиларнинг одоб ахлоққа зид бўлган ҳаракатлари, либослари ва ташқи кўринишлари тақиб остига олинганида ва уларни ғайриоддий ҳолатлар билан қиёслаганда кенг қўлланилади.

柳に風。(196 б) Мажнунтолга шамол. Изоҳ: Мажнунтол шамол йўналишига бўйсунгани учун шохлари синмагани каби, бош эгадиган одам кўп панд емайди.

Демак, ўз-ўзидан маълумки, мақоллар таркибида суҳбатдошни ҳаракатга ундовчи нутқий актларнинг ўрни беқиёсдир. Ҳар қандай ҳолатда ҳам паремиялар жамиятни тўғрилиққа бошловчи муҳим восита вазифасини ўтайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абакумова О.Б. Пословицы в языке, сознании и коммуникации. - СПб: Издательский дом «Алеф-Пресс», 2012. -С. 354 .
2. Сафаров Ш. Прагматлингвистика -Тошкент, 2008.
3. 隆 横田 “日本語教育における命令文”, 東北大学 - 2017.

<https://conferencea.org>

4. Мацуги Шигеру (松木茂) 「ミニことわざ辞典」東京：金園社、1993. - P.409.
5. Ории Эйжи (折井英治) 「暮らしの中のことわざ辞典」第3版、東京：集英社、1962. - P.575.
- 6.